

LIIKUNTAKULUTUS ERI KOULUTUSRYHMISSÄ VUOSINA 1985–2012

Olli Kajava, VTM, projektitutkija, Turun yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos, Taloussosiologia, 20014 Turun yliopisto. 0505912816, ovkaja@utu.fi (yhteyshenkilö). **Arttu Saarinen**, VTT, yliopisto-opettaja, Turun yliopisto.
Pekka Räsänen, VTT, professori, Turun yliopisto

TIIVISTELMÄ

Kajava O., Saarinen A. & Räsänen P Liikuntakulutus eri koulutusryhmissä vuosina 1985–2012. Liikunta & Tiede 54 (1), 68–74.

■ Suomalaisten liikuntaharrastuneisuus on muuttunut 1990-luvulta lähtien teknisempään ja tavaravälitteisempään suuntaan. Aiemmissä tutkimuksissa eri väestöryhmien harrastamisessa on havaittu sosiaalista kerrostuneisuutta. Liikuntaharrastusten valintaperusteita on hahmotettu esimerkiksi asennetutkimuksissa kulutusvalinnoille tyypilliseen tapaan sosiaalisen erottautumisen avulla. Varsinaista liikuntaan käytettyihin rahamääriin keskittyvää väestötason tarkastelua ei ole juurikaan tehty Suomessa.

Artikkelissa tarkastellaan kotitalouksien liikuntaan kohdistuvan rahankäytön ajallista kehitystä ja rakenteellista jäsentymistä tarkastelujaksolla 1985–2012. Teoreettinen viitekehys perustuu kulutuksen ja liikunnan sosiologiseen tutkimusperinteeseen. Empiiriset tutkimuskysymykset koskevat liikuntakulutuksen muutosta, koulutustason ja muiden taustatekijöiden sidosta liikuntakulutukseen sekä näissä yhteyksissä tarkastelujaksolla tapahtuneita muutoksia. Aineistona käytetään Tilastokeskuksen kulutustutkimusaineistoja.

Tulokset osoittavat, että liikuntavälineisiin ja -palveluihin käytetyt rahamäärät ovat olleet koko tarkastelujakson ajan kasvussa. Kasvu on noudattanut pääpiirteittäin talouden suhdannevaihteluita. Suomalaisten liikuntaan käyttämät rahamäärät ovat edelleen melko maltillisia, joskin väestöryhmien välillä on huomattavia eroja. Koulutuksen yhteys liikuntakulutukseen on säilynyt vahvana. Suurin koulutuseroja koskeva jakolinja kulkee perusasteen suorittaneiden ja korkeammin koulutettujen välillä. Myös kotitaloustyyppi selittää runsasta liikuntaan kohdistuvaa rahankäyttöä. Tulosten mukaan liikuntakulutus on 2010-luvun Suomessa etenkin koulutettujen lapsiperheiden ajanvietettä. Tuloksia arvioitaessa on kuitenkin huomioitava, etteivät kulutusmäärien perusteella tehdyt havainnot vielä välttämättä kerro toteutuneesta liikunnan harrastamisesta, vaan ainoastaan kotitalouksien liikuntaan kohdistamista rahamääristä.

Asiasanat: kulutustutkimus, liikuntakulttuuri, liikuntapalvelut

ABSTRACT

Kajava O., Saarinen A. & Räsänen P Household expenditure on physical exercise in different educational categories 1985–2012. Liikunta & Tiede 54 (1), 68–74.

■ Since the late 1990s, Finn's participation in physical exercise has become increasingly technical and consumption-oriented. Preceding research on physical recreation has pointed out that there exists social stratification in terms of participation in different forms of activity. As such, it has been suggested that the need for social distinction explains participation in physical training among different population groups. No prior studies have been published on Finn's private spending on physical exercise.

This article examines temporal changes and structural characteristics of Finnish households' expenditure on physical exercise from the years 1985–2012. The theoretical framework of the study is drawn from the sociology of consumption and the sociology of physical activity. Research questions deal with the changing patterns of physical exercise expenditure and the associations between the level of education and other background variables on the amount of spending. In addition, we examine the changes in detected associations over the time. The data of the project originates from Statistics Finland's Household Budget Survey.

The findings suggest that household expenditure on both exercise equipment and services has increased over time. The trend has followed economic conditions in Finland. In general, however, Finnish households do not spend much on physical exercise. The association between education and spending on physical exercise has remained strong over time. Differences linked to educational brackets show that the amount of money spent on physical exercise varies most significantly among high and low education households. In addition, the type of household is also a notable predictor of high expenditure on physical exercise. Furthermore, educated households with children spend more on physical exercise than other types of households. While interpreting the results, however, it is necessary acknowledge that household expenditure can reveal only one aspect of physical exercise. Time spent on different activities, for example, need to be examined using different types of data.

Keywords: consumer studies, physical culture, physical exercise services

JOHDANTO

Aiempien tutkimusten perusteella suomalaisten vapaa-aika on lisääntynyt hieman viimeisten muutamien vuosikymmenten aikana. Vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen aikana suomalaisten vapaa-aika kasvoi tunnin viikossa. Itse liikuntaan käytetty keskimääräinen aika ei ole juuri muuttunut tällä vuosituhannella (Pääkkönen & Hanifi 2012). Ajallista muutosta merkittävämpää onkin ollut nimenomaan erilaisten vapaa-ajan toimintojen kaupallistuminen ja tuotteistuminen (esim. Liikkanen 2009). Viime vuosina myös julkisuudessa on enenevässä määrin keskusteltu liikunnan kaupallistumisesta. Esimerkiksi kun kansa vielä 1970–1980 luvuilla hölkkäsi ja juoksi pääasiassa yksin, urheiluseuroissa tai kaveriporukoissa, on nykyään tarjolla mitä erilaisimpia maksullisia juoksukouluja ja juoksun ympärille muodostuneita tapahtumia.

Tarkkaa alkupistettä liikunnan kaupallistumisen voimistumiselle ei voida osoittaa, mutta kaupallisesti organisoidut liikuntaharrastukset ovat tulleet 1990-luvulta lähtien yhä keskeisemmäksi osaksi suomalaisten arkea ja vapaa-aikaa. Samaan aikaan liikunnasta on tullut länsimaissa yhä tuotteistetumpaa (esim. Sattatelli 2010, 5, Stenholm 2016, Zacheus 2010). Toisin sanoen liikunta on muuttunut aineellisesti vaatimattomasta kisailusta ja arkisesta hyötyliikunnasta jatkuvasti teknisempään ja tavaravälitteisempään suuntaan, jolloin siihen ollaan valmiita panostamaan runsaastikin rahaa (Smith Maguire 2008; Vehmas 2010).

Tavara- ja palveluvälitteisestä liikunnasta on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tullut myös elämäntavan ulkoisen osoittamisen muoto, jossa oman aktiivisuuden osoittaminen on sallittua ja kannustettavaa (Itkonen 1996; Zacheus 2008; Smith Maguire 2008; Wheaton 2004). Esimerkiksi hyvinvointiteknologian, kuten kalliiden rannetietokoneiden tai älypuhelinsovellusten käyttö näkyy yhä selkeämmin liikuntaharrastuksessa (Wheaton 2004). Kun vielä 1990-luvulla sykemittari oli vain harvojen käytössä, nykyisellään lähes jokaisen lenkkeilijän ranteesta löytyy kokonainen rannetietokone sykkeen, käytettyjen kaloreiden ja matkan mittaamiseen.

On esitetty, että ulkoisesti näkyvä liikunnan harrastaminen ja siihen liittyvä ruumiin muokkaus ovat yhdessä kaupallistumisen kanssa lisänneet liikuntaan liittyviä symbolisia erotteluja eri väestöryhmien välillä (esim. Sattatelli 2010; Warde 2006, 107–109, 119–121). Erottautumisen lisäksi liikunnan harrastamisella on myös yhteys erilaisten elämäntapojen muodostumiseen (Wheaton 2004). Suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyviä kulutustottumusten kerrostuneisuuksia käsittelevässä tutkimusperinteessä liikunnan harrastaminen on Nina Kahman (2011, 62) mukaan jäänyt toistaiseksi melko vähäiselle huomiolle. Varsinaista liikuntaan käytettyjen rahamäärien väestöryhmittäistä tarkastelua eri ajankohtina ei ole tehty (ks. Ala-Vähälä 2008).

Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella suomalaisten liikuntakulutuksen ajallista kehitystä ja väestöryhmittäisiä eroja. Tarkastelu rajautuu liikuntaan suoraan liittyvien henkilökohtaisten tavaroiden ja palvelujen kulutuksen tarkasteluun. Teoreettinen viitekehys muodostetaan kulutusta ja liikuntaa käsittelevästä sosiologisesta tutkimuksesta, jossa on käsitelty, miten yhteiskunnallinen asema on yhteydessä liikunnan harrastamisen määrään ja laatuun. Empiirisessä tarkastelussa pääasiallinen mielenkiinto kohdistuu liikuntakulutuksen kerrostuneisuuteen eri koulutusryhmien välillä. Koska liikunta vapaa-ajan muotona on kaupallistunut viimeisen kahdenkymmen vuoden aikana, oletamme tämän heijastuvan myös eri väestöryhmien kulutusta ajallisesti tarkasteltaessa. Oletuksemme on, että koulutettujen ja kouluttamattomien väestöryhmien väliset kulutuserot ovat kasvaneet, koska koulutettujen taloudelliset ja muut resurssit liikuntakulutukseen ovat lähtökohtaisesti hyvät.

Liikuntakulutus sosiologisesta näkökulmasta

Liikuntakulutuksen määrällisiä ja laadullisia piirteitä voidaan selittää lukuisilla taustatekijöillä, jotka voidaan jakaa rakenteellisiin ja yksilöllisiin tekijöihin. Rakenteelliset tekijät ovat palauttavissa esimerkiksi liikuntamahdollisuuksien tarjontaan. Suomen kaltaisessa maassa eri alueilla on tarjolla erilaisia liikuntamahdollisuuksia. Kaupalliset palvelut ovat useimmiten keskittyneet isoille kaupunkialueille. Yksilölliset tekijät puolestaan palautuvat eri sosiaalisten ryhmien tiedostettuun ja tiedostamattomaan sosiaaliseen erottautumiseen, johon voidaan viitata esimerkiksi erilaisilla makutottumuksilla tai elinvaiheeseen liittyvillä ilmiöillä (vrt. Tyockom ym 2010).

Rakenteelliset tekijät (mm. ammattirakenne tai tuloterot) heijastuvat usein systemaattisessa tarkastelussa yksilötasolle. Esimerkiksi Ala-Vähälän (2008) keskeinen tulos oli, että yleisissä sosioekonomisissa asemassa olevat kuluttavat enemmän liikuntavälineisiin ja -palveluihin. Kulutustutkimuksen piirissä rakennetekijöitä, etenkin luokka-asemaa korostavia näkemyksiä on kritisoitu. Vaihtoehtoisiksi selitysmalleiksi on nostettu etenkin yksilöiden tietoiset kulutusvalinnat, elämäntyyli ja kuluttajaidentiteetin rakentaminen. (Räsänen 2003, 41–42; Sulkunen 1992; Wheaton 2004.) Jälkimodernin kultusyhteiskunnan näkökulmasta varsinkin vapaa-ajalla tapahtuvan kuluttamisen merkitys osin syrjäyttää koulutuksen tai ammattiaseman kaltaisia tuotannollisia asemia sosiaalisten identiteettien muodostajana. (Räsänen 2008, 126–127; Featherstone 1991, 83–84.) Kuitenkin useissa empiirisissä tutkimuksissa on perinteisillä rakennetekijöillä, kuten ammattiasemalla tai koulutuksella on edelleen havaittu olevan yhteys kulutuksen laadullisiin ja määrällisiin eroihin (ks. esim. Räsänen 2003).

Aiempaa yleistä kulutustutkimuksen teoretisointia voidaan hyödyntää myös silloin, kun kohteena on liikunnan tarkastelu. Liikuntaa sosiaalisena toimintana on käytetty esimerkkinä jo sosiologian klassikoissa. Joutilaisuutta yläluokan erottautumiskeinona tarkastellut Thorstein Veblen (1899) esitti liikunnan olevan keskeinen keino oman luokka-aseman osoittamiseen. Tätä tutkimusperinnettä jatkaneen Pierre Bourdieun (1984, 1991) distinktioteorian mukaan eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvilla ihmisillä on vaihtelevia määriä eri pääomia, mikä heijastuu ihmisten makutottumuksiin. Bourdieu jakaa pääomat kolmeen päätyyppiin, jotka ovat taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen. Taloudellinen pääoma koostuu rahasta ja varallisuudesta. Kulttuurinen pääoma puolestaan viittaa omaksuttuihin tottumuksiin ja ajattelutapoihin, aineellisten kulttuurituotteiden omistamiseen, sekä tutkintoihin ja oppiarvoihin. Sosiaalinen pääoma taas viittaa sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin. Bourdieu yhdistää pääomat toimijan habitukseen, joka on yksilön luokka-asemaa ilmentävä pääomien ruumiillistuma. (Bourdieu 1984, 34–40, 199, 483; Kahma 2011, 22–25.)

Bourdieu (1978) sovelsi pääomaluokittelua myös liikunnan tarkastelussa ja kehitti myöhemmin myös fyysisen pääoman termin. Terveys ja hyvä kunto voidaankin nähdä omana pääoman muotona, jonka avulla voidaan saavuttaa sosiaalista tai taloudellista hyötyä eri tilanteissa. Bourdieun päähavainto koski koulutustason ja liikunnallisen aktiivisuuden välistä yhteyttä. Hän löysi esimerkiksi lajikohtaisia eroja liikunnan harrastamisessa eri koulutusluokkien välillä. Korkeammin koulutettujen suosiossa olivat kalliimmat lajit, kuten golf ja hevosurheilu. Alemmissä koulutusryhmissä suosiossa olivat taas perinteisemmät ja maskuliiniset lajit, kuten jalkapallo ja kuntoilu. (Bourdieu 1986; Smith Maguire 2008.)

Voidaan ajatella, että myös Suomessa lajivalinnat ovat jo pitkään olleet yhteydessä yksilön luokka-aseman mukaiseen habitukseen, mutta kytkennät ovat kuitenkin ranskalaista yhteiskuntaa huomattavasti löyhemmät (esim. Kahma 2010; Karisto 1988; Purhonen ym. 2014). Asennetutkimusten mukaan kuitenkin korkeampi koulutus

on selvästi yhteydessä aktiivisempaan liikunnan harrastamiseen (Mäkinen 2010; Räsänen 2000; Tammelin ym. 2003) ja lajivalintoihin (Kahma 2010; Purhonen ym. 2014). Mielenkiintoista kuitenkin on, että koulutuksen mukaiset erot liikuntalajien osalta ovat suhteellisesti pienemmät verrattuna muihin muihin kulttuuriharrastuksiin (Purhonen ym. 2014). Toisaalta viime aikoina mediassa on kasvavassa määrin keskusteltu liikuntakustannusten noususta. Tällöin huomio on kiinnittynyt etenkin lasten ja nuorten harrastusten kustannuksiin, jotka on toistuvasti arvioitu liian kalliiksi yhä useammille suomalaisperheille. (Puronaho 2014, 6–9, 73–74.) Tästä näkökulmasta lasten liikkuminen on yhä enemmän riippuvaista vanhempien sosiaalisesta asemasta. Tästä on myös viimeaikaista tutkimusnäyttöä, koska lapset ja nuoret ovat fyysisesti aktiivisempia juuri korkeasti koulutettujen vanhempien perheissä. Lisäksi kotitalouksien tuloilla ja lasten jäsenyyksillä urheiluseuroissa on positiivinen yhteys. (Palomäki ym. 2016.)

TUTKIMUSASETELMA JA VALITUT MUUTTUJAT

Liikunnan määrään ja lajivalintoihin keskittyvän kotimaisen ja kansainvälisen tutkimuksen perusteella voidaan olettaa, että koulutuksella olisi merkitystä liikuntakulutukseen käytettyjen rahamäärien tarkastelussa. Suomalaisen kotitalouksien liikuntaan kohdistamien kulutuserien tarkastelussa pääasiallinen mielenkiintomme kohdistuu viitehenkilön koulutustason mukaisiin eroihin. Tämän ohella tarkastelemme myös muiden kotitalouksien taustatekijöiden vaikutusta liikuntakulutukseen. Esitämme seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Miten suomalaisten kotitalouksien liikuntaan kohdistuva kulutus on kehittynyt 1985–2012?
2. Millaisia koulutustasoon ja muihin kotitalouksien taustatekijöihin liittyviä eroja on havaittavissa liikuntaan kohdistuvan kulutuksen määrässä ja rakenteessa?

Aineistona käytetään Tilastokeskuksen Kulutusaineistoja, jotka on kerätty seitsemänä vuonna aikavälillä 1985–2012. Kulutustutkimukset perustuvat yksinkertaiseen satunnaisotokseen ja aineistoilla on pyritty hyvään edustavuuteen väestöryhmittäisten erojen tarkastelemiseksi. Kulutustutkimusaineistojen avulla on mahdollista tarkastella suomalaisten kotitalouksien kulutuskäyttäytymistä kattavasti. Aineistot sisältävät kulutusmenot kategorioittain sekä tiedot kotitalouden ja siihen kuuluvien henkilöiden taustatekijöistä, kuten tuloista, asumisesta, sijainnista ja sosiodemografisista tiedoista. Osa taustatiedoista koskee viitehenkilöä eli kotitalouden suurituloisinta jäsentä. (Tilastokeskus 2009; Tilastokeskus 2012.)

Kulutustutkimuksessa kulutetut rahamäärät on kerätty kunkin tutkimusvuoden rahanarvossa, joka vaikeuttaa ajallista vertailua eri vuosina käytettyjen euromäärien osalta. Analyysissä eri tutkimusvuosien hinnat on muutettu vastaamaan vuoden 2012 hintatasoa. Hyödynsimme tässä Tilastokeskuksen rahanarvonmuutoskertoimia, jotka on muodostettu erikseen kullekin kulutuksen pääkategorialle ja tutkimusvuodelle. Korostamme kuitenkin, että hintakehityksen vaihdella menoaeräkohtaisesti, hintojen muuntaminen vuoden 2012 tasolle on aiheuttanut luultavasti pieniä epätarkkuuksia. (ks. tarkemmin Tilastokeskus 2009, 50.)

Tarkastelemme liikuntakulutusta eri kulutusluokkia yhdistävän summamuuttujan avulla. Analyysitekniikoina käytetään kuvailevia menetelmiä ja varianssianalyysia. Analyysiin on sisällytetty vain selkeästi liikuntaan tarkoitettuihin laitteisiin, välineisiin, vuoromaksuihin ja varustehuoltoihin käytetyt menoerat. Mukana summamuuttujassa ovat seuraavat kategoriat: voimistelu-, uima- ja urheiluasut, kuntopyörät, soitelaitteet ym., luistimet ja muut jääurheiluvälineet, murtomaksut, siset ja sauvat, lasketteluvälineet, palloiluvälineet, muut urheilu- ja kuntosivälineet, urheilutarvikkeet, monet ja muut urheilukengät, urheiluvälineiden huolto ja korjaus, uimahalli-, hiih-

tohissi- ja pelivuoromaksut sekä liikunta-, tanssi- ja ratsastustunnit. Joidenkin hyödykkeiden vaihtelevien käyttötarkoitusten vuoksi joidenkin luokitusten (esimerkiksi kalastus-, retkeily- tai pyöräilytarvikkeiden) merkitys liikuntakuluina on tulkinvaraisempaa, joten ne on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Liikuntakulutusta selitetään ensisijaisesti koulutuksella, jota analyysissä edustaa kotitalouden viitehenkilön koulutustaso. Mukana on myös muita kotitalouksia taustatekijöitä, joilla voidaan ajatella olevan vaikutusta toteutuneeseen liikuntakulutukseen. Nämä ovat viitehenkilön ikä, kotitalouden tulot, viitehenkilön sukupuoli, kotitaloustyyppi sekä kotitalouden asuinkunnan tilastollinen kuntaryhmä. Valituilla taustatekijöillä voidaan nähdä olevan kontrollivaikutusta liikuntakulutukseen, mutta ennen kaikkea kiinnostus kohdistuu siihen, mikä vaikutus koulutukselle jää muuttujien vakioinnin jälkeen.

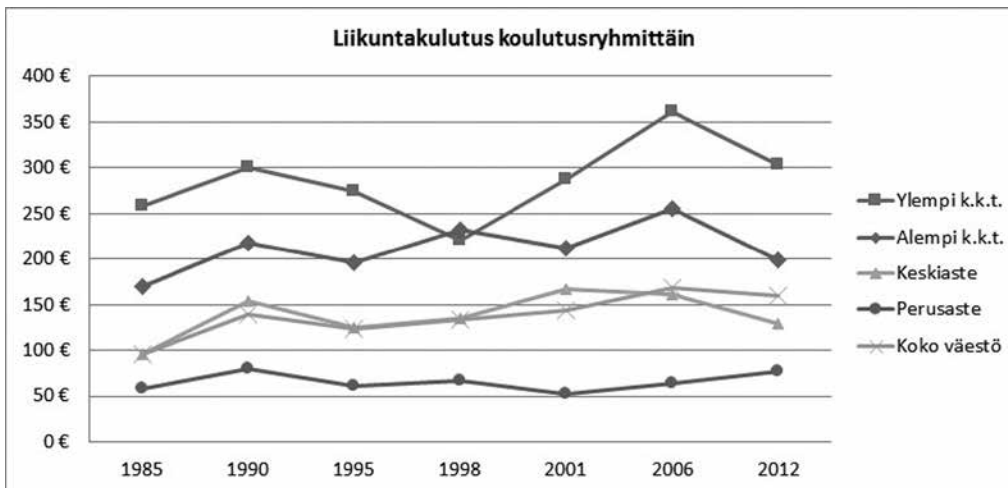
Selittävät muuttujat on koodattu varianssianalyysia varten kategorisiksi. Aineiston kuusiluokkainen koulutusmuuttuja yhdistettiin neliluokkaiseksi (perus- ja keskiaste, alemman ja ylemmän korkeakoulutuksen aste). Luokituksessa Tilastokeskuksen alin korkeaste ja alempi korkeakoulututkinto yhdistettiin toisiinsa, kuten myös ylempi korkeakoulututkinto ja tutkijakoulutus (ks. tarkemmin Tilastokeskus 2006.) Tulotason vaikutuksen tarkastelussa käytetyt tulokvintilit on muodostettu yhdistämällä aineistossa olevat tulodesiilit eli kymmenykset. Ikäluokka muodostettiin viisiportaiseksi (alle 27-vuotiaat, 27–41-vuotiaat, 42–56-vuotiaat, 57–71-vuotiaat sekä 72-vuotiaat ja tätä vanhemmat). Kotitaloustyyppien osalta ainoa muutos Tilastokeskuksen luokituksen on yksinhuoltajien yhdistäminen lapsiperheisiin, jonka perusteella muuttuja on viisiluokkainen (lapsiperheet, lapsettomat parit, vanhustaloudet sekä muut kotitaloudet). Viimeinen kontrollimuuttuja on tilastollinen kuntaryhmitys, jossa kotitaloudet on luokiteltu asumiskunnan kaupunkimaisuuden mukaan (kaupunkimainen, taajaan asuttu ja maaseutumainen kunta).

Kulutuksen keskiarvojen deskriptiivinen tarkastelu esitetään kulutusyksikkökohtaisten euromäärien avulla. Tällä tavalla voidaan huomioida suurempien kotitalouksien skaalaetuja sekä lasten ja aikuisten välisiä kulutustarpeiden eroja. Tilastokeskuksen käyttämässä OECD:n muunnetussa asteikossa kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1, seuraavat 14 vuotta täyttäneet 0,5 ja alle 14-vuotiaat 0,3 (Tilastokeskus 2009, 24). Liikuntakulutuksen selittävä tarkastelu kotitalouden taustatietojen avulla toteutetaan päävaikutustermien mukaisella varianssianalyysillä. Tekniikka on siis yksisuuntainen ja vakioitujen vaikutusten osalta useampisuuntainen lineaarinen mallinnus.

AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET

Suomalaisten liikuntaan käyttämät rahamäärät ovat kasvaneet jonkin verran 27 vuoden aikana. Kuvio 1 osoittaa, ettei koko väestön osalta liikuntamenojen kehitys ole suinkaan ollut lineaarista, vaan kulutustasot ovat vaihdelleet tutkimusvuosien välillä. Pääpiirteisään liikuntaan käytetyt rahamäärät ovat kasvaneet voimakkaasti vuosien 1985 ja 1990 välillä. Tästä poiketen 1990-luvun alkupuolella on havaittavissa selvä notkahdus alapäin, minkä jälkeen kulutus on jälleen kasvanut tasaisesti. Vuosien 2001 ja 2006 välillä kasvu on ollut voimakkainta. Kahden viimeisen tutkimusvuoden välillä liikuntaan käytetyt rahamäärät ovat notkahtaneet hieman, joskaan ne eivät ole palautuneet 1990-luvun tasolle.

Ensimmäiseen kysymykseen haettiin vastausta väestötason keskiarvojen kuvailevalla tarkastelulla. Toisessa tutkimuskysymyksessä ajallisen kehityksen muutosten kuvailevaa tarkastelua syvennetään huomioimalla koulutusryhmien ja muiden taustatekijöiden mukaisia eroja. Kuvioista 1 voidaan nähdä myös liikuntakulutukseen käytettyjen rahamäärien muutokset tutkimusvuosittain viitehenkilön koulutustason mukaan jaoteltuna. Päähavaintona voidaan todeta

KUVIO 1. Liikuntakulutuksen kehitys koulutusryhmittäin

liikuntaan käytettyjen rahamäärien järjestyvän hierarkkisesti siten, että mitä korkeampi koulutus kotitalouden viitehenkilöllä on, sitä enemmän kotitaloudessa käytetään rahaa liikuntatarvkeisiin ja -palveluihin. Sama suhde koulutusryhmien välillä säilyy, kun tarkastellaan kotitalouksien suhteellista liikuntakulutukseen käyttämää osuutta (kuvio 2).

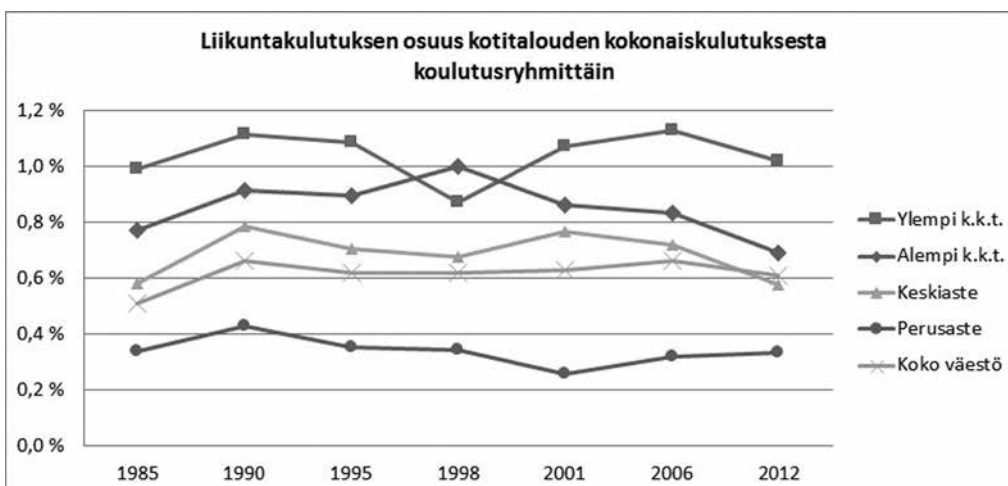
Ajallinen kehitys on kaikissa ryhmissä melko samanlaista. Tältä osin Kuvio 1 osoittaa vain yhden poikkeuksen. Vuoden 1998 aineistossa kahden ylimmän koulutusryhmän välinen ero poistui, mutta palasi jälleen ennalleen vuonna 2001. Euromääräisesti erot pelkän perusasteen ja ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden viitehenkilöiden kotitalouksien välillä ovat olleen koko ajan selkeitä. Alimmassa ryhmässä vuosittain kulutetut rahamäärät asettuvat 52 ja 80 euron välille, kun samassa tarkastelussa koulutetuimpien käyttämät rahamäärät vaihtelevat 220 ja 362 euron välillä.

Erot eri koulutusryhmien välillä ovat pysyneet pääpiirteittäin samanlaisina ajankohdan mukaan. Tästä johtuen varsinainen selittävä analyysi toteutettiin muutosten arvioinnin sijaan pelkästään vuoden 2012 aineistolle. Tämän tarkastelun tulokset esitetään Taulukossa 1. Varianssianalyysilla suoritetussa tarkastelussa tutkitaan ensin yksittäisten taustamuuttujien suoria vakioimattomia yhteyksiä liikunnan kulutukseen. Tämän jälkeen tarkastellaan koulutuksen vaikutusta vakioiden se jokaisella kontrollimuuttujalla. Tämä suoritetaan lisää-

mällä muuttujat malliin porrastetusti yksi kerrallaan, jolloin muodostuvat kolmen, neljän, viiden ja lopulta kuuden selittäjän mallit.

Päävaikutusten osalta voidaan yleisellä tasolla todeta kaikkien taustamuuttujien olevan tilastollisesti merkitsevästi tai erittäin merkitsevästi yhteydessä liikuntakulutukseen. Luokituskohtaisista yhteyksistä vain kotitaloustyyppin luokka ”muu kotitalous” sekä kuntaryhmästä ”taajaan asuttu” eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Viitehenkilön koulutusasteen päävaikutus on erittäin merkitsevä niin muuttujan F-arvon kuin kaikkien koulutusluokitustenkin osalta. Koulutusluokkien välisissä liikuntakulutuksen eroissa on edelleen nähtävissä hierarkia, referenssikategoriana olevien ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden voidaan todeta kuluttavan liikuntaan selvästi muita koulutusryhmiä enemmän. Ero koulutetuimpiin kasvaa verrattessa vähemmän koulutettuihin ryhmiin. Esimerkiksi ero perusasteen suorittaneiden ja korkeakoulutettujen välillä on jo 411 euroa.

Tulokvintiili osoittautuu voimakkaimmaksi yksittäiseksi selittäjäksi liikuntakulutukseen. Kulutuseroja tarkastellessa onkin selvää, että kulutuksen suurimmat jakolinjat löytyvät juuri tuloihin liittyvistä eroista. Juuri tämä tekee tulokvintiilistä yhden merkittävimmistä kontrollimuuttujista pyrittäessä selvittämään koulutuksen itsenäistä vaikutusta kulutustottumuksien eroihin, koska koulutus luonnollisesti lisää kulutusta nimenomaan tulojen välityksellä. Referenssiryh-

KUVIO 2. Liikuntakulutuksen osuus kokonaiskulutuksesta koulutusryhmittäin.

TAULUKKO 1. Liikuntakulutus taustamuuttujittain vuoden 2012 aineistossa

		Pää- vaikutus		Malli 1		Malli 2		Malli 3		Malli 4		Malli5	
Selittävä muuttuja	N	β	kv.	β	kv.	β	kv.	β	kv.	β	kv.	β	kv.
Koulutus		F=53,98***		F=34,11***		F=8,66***		F=8,41***		F=10,41***		F=9,30***	
Perusaste	864	-411,12***	35,59	-293,50***	36,94	-131,37**	37,93	-130,12**	38,19	-156,37***	38,18	-147,48***	38,49
Keskiaste	1262	-332,88***	33,48	-307,47***	33,74	-166,05***	34,44	-165,13***	34,59	-179,16***	34,31	-171,48***	34,61
Alempi kkt.	933	-185,64***	35,22	-153,25***	34,85	-76,20*	34,44	-76,10*	34,45	-82,04*	34,03	-78,10*	34,10
Ylempi kkt.	492	(a)		(a)		(a)		(a)		(a)		(a)	
Ikäluokka		F=43,80***		F=28,85***		F=17,34***		F=17,32***		F=2,95*		F=2,68*	
-26	326	136,44**	44,66	165,15***	46,81	194,57***	46,00	195,54***	46,13	172,51**	61,36	161,37**	61,62
27-41	826	336,75***	34,18	278,75***	35,92	206,88***	35,62	207,77***	35,76	129,84*	54,14	122,82*	54,24
42-56	923	363,70***	33,48	311,53***	34,94	190,20***	35,37	190,55***	35,39	141,75**	52,96	139,99*	52,95
57-71	886	114,86**	33,75	82,98*	34,05	(nfs)		(nfs)		(nfs)		(nfs)	
72-	590	(a)		(a)		(a)		(a)		(a)		(a)	
Tulotaso		F=94,58***				F=48,36***		F=45,96***		F=17,58***		F=17,38***	
1. Kvintiili	711	-578,13***	33,18			-471,84***	37,37	-474,66***	38,66	-325,50***	46,07	-325,76***	46,06
2. Kvintiili	709	-513,21***	33,10			-415,10***	35,74	-417,14***	36,45	-284,33***	41,43	-281,62***	41,44
3. Kvintiili	710	-443,20***	33,07			-365,68***	34,35	-367,00***	34,66	-245,26***	37,54	-242,46***	37,55
4. Kvintiili	710	-328,29***	32,78			-284,63***	33,16	-285,42***	33,28	-238,45***	33,37	-236,82***	33,37
5. Kvintiili	710	(a)				(a)		(a)		(a)		(a)	
Sukupuoli		F=15,94***						(nfs)		(nfs)		(nfs)	
Mies	2058	88,35***	22,13										
Nainen	1493	(a)											
Kotitalous- tyyppi		F=93,16***								F=21,66***		F=21,92***	
Muu	299	(nfs)								(nfs)		(nfs)	
Lapseton pari	659	133,68***	31,47							(nfs)		(nfs)	
Lapsiperhe	814	471,56***	29,83							274,82***	36,89	278,71***	36,94
Vanhustalous	840	-61,47*	29,66							(nfs)		(nfs)	
Yksinasuja	940	(a)								(a)		(a)	
Kuntaryhmä		F=5,66**										(nfs)	
Kaupunki- mainen	2492	100,51**	30,99										
Taajaan asuttu	514	(nfs)											
Maaseutu- mainen	545	(a)										(a)	
Adj. R²				0,071		0,117		0,117		0,139		0,140	

mänä toimivaan ylimpään kvintiiliin verrattuna alempien kvintiilien taloudet kuluttavat liikuntaan selvästi vähemmän.

Viitehenkilön ikäluokan osalta päävaikutuksen tulokset ovat tuloja ja viitehenkilön koulutusta selvästi epäsäännöllisemmät. Kaikissa ikäluokissa liikuntakulutus oli selvästi runsaampaa kuin vähintään 72-vuotiaiden muodostamassa referenssiluokassa. 42-56-vuotiaiden viitehenkilöiden kotitaloudet kuluttavat liikuntaan kaikista luokista eniten. Tässä mielessä tulokset herättävät varsinkin alle 26-vuotiaiden tapauksessa kysymyksiä näiden jakojen selittymisestä esimerkiksi nuorimpien ja vanhimpien ikäluokkien muita heikommilla kulutusmahdollisuuksilla. Nuorten kulutuksen tarkastelusta tekee ongelmallista myös nuorten päätyminen tuloperusteisiksi viitehenkilöiksi käytännössä vasta vanhempien luota muutettuaan, jolloin vielä kotona asuvien nuorten mahdollisesti runsaskin kulutus sijoittuu näissä ikäluokan mukaisissa tarkasteluissa vanhempien iän mukaisiin luokkiin.

Sukupuolen päävaikutusten tarkastelussa voidaan havaita, että miesviitehenkilöiden kotitalouksissa käytetään 88 euroa enemmän rahaa liikuntaan kuin naisen valikoituessa viitehenkilöksi. Ero on

voimakkuudeltaan pienempi kuin kotitalouden tuloissa, viitehenkilön koulutusasteessa tai ikäluokassa havaittu, mutta kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Kotitaloustyyppin osalta vuoden 2012 kulutusaineistossa nähdään lapsiperheiden kuluttavan liikuntaan selvästi muita kotitalouksia enemmän. Lapsiperheiden kulutus ylittää referenssikategoriana toimineiden yksinasujien kulutuksen 472 eurolla, kun vähiten kuluttaneet vanhustaloudet käyttävät liikuntaan 61 euroa yksinasujia vähemmän. Lapsettomat parit kuluttavat liikuntaan yksinasuvia enemmän, mutta lapsiperheitä selvästi vähemmän. Kotitaloustyyppien keskiarvoerojen tarkastelua ja tulosten mielekkyyttä arvioidessa pitää tosin huomioida, että kulutusmäärät noudattavat kotitaloustyyppin mukaista ruokakunnan jäsenmäärää, vaikka kulutusta tarkastellaankin kulutusyksikkötasolla. Tämä näkyy selkeimmin lapsiperheiden kuluttaessa lapsettomia pareja enemmän. Toisaalta löydös on looginen, lapsiperheissä on tyypillisemmin useampia eri harrastuksia kuin pelkästään aikuisten talouksissa.

Viimeisenä muuttujana tarkastellaan tilastollisen kuntaryhmän vaikutusta liikunnan kulutukseen, jolloin huomataan kaupunkimaisissa

kunnissa asuvien käyttävän liikuntamenoihin 101 euroa enemmän kuin maaseudulla asuvien. Kuntaryhmällä on analyysin mukaan tilastollisesti erittäin merkitsevä yhteys liikuntakulutukseen, tosin taajaan asutuissa kunnissa ero maaseutumaisiin ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Eroa selittävät osin tarjontatekijät. Kaupunkimaisissa kunnissa maksullisia liikuntapalveluja on tarjolla enemmän. Toki internetin aikakaudella liikuntaan liittyviä välineitä on periaatteessa mahdollista hankkia yhtä lailla myös verkon ja postimyyntin kautta.

Taulukossa 1 esitettyjen itsenäisten päävaikutusten perusteella voidaan todeta, että kaikki analyysiin sisällytetyt muuttujat selittävät kotitalouksien liikuntakulutusta. Koulutuksen osalta menoerat kasvavat odotetusti koulutusasteen ja tulojen noustessa. Kuten tutkimusasetelmaa esitellessä jo todettiin, kontrollimuuttujiksi valittiin sellaisia sosiodemografisia muuttujia, joita usein pidetään kulutuskäyttäytymistä ohjaavina tekijöinä. Kotitaloustyyppin, tulokvintiilin, ikäluokan, sukupuolen ja kaupunkimaisuuden vaikutukset liikuntakulutukseen ovat sinänsä mielenkiintoisia ja epäilemättä lisätarkastelun arvoisia, mutta tässä tutkimuksessa niiden rooli painottuu kuitenkin apuvälineeksi pyrittäessä arvioimaan koulutuksen itsenäistä vaikutusta yksilöiden kulutuskäyttäytymiseen. Seuraavaksi analyysia syvennetään siirtymällä koulutuksen itsenäisen päävaikutuksen vakiointiin kontrollimuuttujien suhteen. Tällöin voimme vasta siihen, onko koulutuksella todella vaikutusta liikuntakulutukseen muista tekijöistä huolimatta.

Mallissa 1 viitehenkilön koulutus on vakioitu viitehenkilön ikäluokan suhteen, mutta koulutuksen vaikutus pysyy joitakin pieniä muutoksia lukuun ottamatta hyvin samankaltaisina ja edelleen tilastollisesti erittäin merkitsevänä. Myöskään ikäluokan ja liikuntakulutuksen yhteydessä ei tapahdu mainittavia muutoksia, ja yhteys pysyy erittäin merkitsevänä. Mallin selityssaste jää 7,1 prosenttiin.

Malliin 2 on viitehenkilön ikäluokan lisäksi otettu kontrollimuuttujaksi myös kotitalouden tulokvintiili. Tässä mallissa niin viitehenkilön koulutus kuin ikäluokkakin pysyvät tulokvintiilin ohella erittäin merkitsevänä selittäjinä. Kulutusedellytyksiä ratkaisevasti määräävän tulokvintiilin vakiointi pois koulutuksen vaikutuksesta luonnollisesti kaventaa eroja tuntuvasti. Vähiten ja eniten koulutettujen viitehenkilöiden talouksissa eroa on enää 131 euroa, joka on kolmannes ensin mitatusta. Tulokvintiilin mukaanotto nostaa mallin selityssastetta 11,7 prosenttiin.

Mallissa 3 analyysiin sisällytetään viitehenkilön sukupuoli. Myöskään sukupuoli ei horjuta koulutustason asemaa liikuntaan liittyvän kulutuksen jäsentäjänä, yhteys säilyy edelleen yhtä merkitsevänä, eikä myöskään koulutusmuuttujan kategorioissa ole nähtävissä kuin muutamien eurojen suuruisia muutoksia. Sama pätee myös ikäluokan ja tulokvintiilin vaikutuksiin. Sen sijaan sukupuolimuuttujan päävaikutustasolla havaittu tilastollisesti erittäin merkitsevä ero on vakiointien myötä heikentynyt, eikä ole enää tilastollisesti merkitsevä.

Mallissa 4 on vakioitu edellisten lisäksi kotitaloustyyppi. Koulutuksen ja liikuntakulutuksen väliseen yhteyteen tämä vakiointi ei tuota mainittavia muutoksia. Kaikissa koulutusmuuttujan luokissa erot ovat edelleen tilastollisesti erittäin merkitseviä. Toisaalta ikäluokan ja tulokvintiilin vaikutukset heikkenevät selvästi ja erot referenssiryhmiin kaventuvat. Kotitaloustyyppi on merkitsevä ainoastaan lapsiperheiden osalta. Tässä luokassa käytetään vakiointien jälkeenkin selvästi enemmän rahaa liikuntakulutukseen kuin muissa kotitalouksissa. Malli selittää lähes 14 prosenttia havaitusta vaihtelusta.

Mallissa 5 on lopulta mukana myös asumiskunnan kaupunkimaisuutta mittaava kuntaryhmämuuttuja. Koulutus pysyy edelleen erittäin merkitsevästi kytköksissä liikuntakulutukseen jokaisen koulutusryhmän osalta, ryhmien erot referenssikategoriana toimineisiin ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneisiin kapenivat vain muutamia euroja. Viidennen mallin selityssasteeksi saadaan 14 prosenttia, joka on käytännössä sama osuus kuin neljännessä mallissa.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomalaiskotitalouksien liikuntaan kohdistetut menot eivät ole kasvaneet radikaalisti vuosien 1985 ja 2012 välisenä aikana. Toki selvää kasvua on tapahtunut verrattaessa vuosia 1985 ja 2012, mutta itse asiassa suurin kasvu tapahtui vuosien 1985 ja 1990 välillä. Tällä perusteella voidaan todeta, että liikuntakulutukseen käytetyt rahamäärät ovat edelleen varsin maltillisia verrattuna kotitalouksien kokonaiskulutukseen. Viime vuosina voimakkaasti esillä ollut julkinen keskustelu liikunnan kaupallistumisesta onkin saattanut vääristää monen käsitystä liikuntakulutuksen kokonaisvolyymin tasolla. Samalla on kuitenkin hyvä muistaa, että joissain uudemmissa välineurheilua korostavissa ”lifestyle -lajeissa” kaupallistuminen on ollut erityisen voimakasta, vaikka suurin osa suomalaisten liikuntaharrastuksissa on edelleen varsin vähän kulutusorientoitunutta.

Suomalaiskotitalouksien liikuntakulutuksessa voidaan kuitenkin havaita selkeitä säännönmukaisuuksia. Tältä osin ne tarjoavat vastauksia viitehenkilön koulutustason ja kotitalouden liikuntamenojen kytkökseen. Muiden kulutusta selittävien muuttujien vakiointien jälkeenkin koulutuksen ja liikuntakulutuksen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Korkeasti koulutetut poikkeavat selvästi muista koulutusryhmistä, joskin alemmissa ryhmässä erot jäivät pienemmiksi. Pelkän perusasteen suorittaneet käyttävät jopa keskiaistetta enemmän rahaa liikuntaharrastuksiin. Myös valitut kontrollimuuttujat olivat analyysissa tilastollisesti itsenäisiä selittäviä tekijöitä. Toisin sanoen tulot ja kotitaloustyyppi ovat lähes yhtä tärkeitä liikuntakulutuksen määrään vaikuttavia tekijöitä kuin koulutus.

Kävimme teoriaosassa läpi aiempaa tutkimusta koulutuksen ja liikunnan välisistä suhteista. Korostimme esitettyjä tulkintoja siitä, että koulutus on yhteydessä yksilöiden liikuntakäyttäytymiseen niin määrän kuin lajivalintojen osalta (esim. Bourdieu 1978; Karisto 2008; Maguire 2001; Räsänen 2000). Tämän tutkimuksen perusteella koulutuksella on tärkeä rooli myös liikuntaan käytettyjen rahamäärien tarkastelussa. Tältä osin ei ole havaittavissa ajallisia muutoksia. Huolimatta siitä, että vuosien 1985–2012 liikuntaan käytetty rahamäärä on jonkin verran lisääntynyt suomalaissa kotitalouksissa, koulutusryhmien välinen suhteellinen osuus on pysynyt kohtalaisen samankaltaisena eivätkä koulutusryhmien väliset suhteelliset ole kasvaneet. Tämä voidaan havaita myös silloin, kun euromääräisestä kulutuksesta siirrytään tulot huomioivaan kotitalouksien kulutusrakennetta koskevaan tarkasteluun.

Artikkelin tulosten valossa nykytilannetta voidaan kuvata siten, että Suomessa liikunta näyttäisi olevan ennen kaikkea koulutettujen lapsiperheiden ajanvietettä ja erityisesti sellaisten lapsiperheiden, joissa lapset ovat jo kouluikäisiä. Tätä käsitystä tukee koulutuksen ja kotitaloustyyppin perusteella tehtyjen löydösten lisäksi myös ikäluokittainen vertailu. Eri väestöryhmien suhteellisen tasa-arvon kannalta tilanne on haastava, mikäli alemman koulutustason lapsiperheissä vähäisempi liikuntakulutus johtuu siitä, että perheillä ei ole niihin taloudellisia resursseja. Tältä osin voidaan nostaa esille se, että viimeisen vuosikymmenten aikana suomalainen liikuntakenttä on kaupallistunut aiempaa voimakkaammin ja samalla myös useat lajit ovat muuttuneet kustannuksiltaan kalliimmiksi. Tällöin joidenkin lajien harrastajaksi eivät välttämättä hakeudu lahjakkaimmat tai lajista kiinnostuneimmat lapset, vaan ne joiden vanhemmilla on harrastamiseen riittävät resurssit. Osa lapsista ja nuorista jää tämän vuoksi kokonaan liikunnan harrastamisen ulkopuolelle. Yksi kauhuskenaario koskee tältä osin huippu-urheilun kansainvälisen tason laskua, toinen väestön terveystason ja ylipaino-ongelmien voimakasta lisääntymistä.

Vaikka esitetyt tulokset osoittavatkin liikuntakulutuksen olevan suurinta ennen kaikkea hyväosaisissa lapsiperheissä, nämä tulokset eivät ole tietenkään tyhjentäviä. Suurimmat haasteet tutkimuksen luotettavuuden osalta liittyvät viitehenkilötietojen yleistettävyyteen koko kotitaloutta koskevaksi, operationalisoinnin onnistumiseen

hyödykkeiden käyttötarkoituksia ajatellen (esimerkiksi polkupyörän ostaminen kulkuvälineeksi tai kilpapyöräksi) sekä hyödykkeissä tapahtuneiden muutosten huomiointiin ajallisessa vertailussa. Lisäksi artikkelin tuloksissa ei oteta huomiota liikunnan välillisiä kustannuksia. Esimerkiksi viimeisen parin vuosikymmenen aikana yleistyneessä fitness-orientoituneessa liikunnassa erilaisten ravintolisien käyttö voi olla merkittävä kulutuskohde.

Tässä artikkelissa ei ole tarkasteltu minkälainen yhteys vanhempien koulutustasolla ja heidän lastensa liikuntaan panostamalla rahamäärillä on toteutuneeseen liikunnan harrastamiseen. Koulutuksen

merkitys on liikuntaharrastusten tarkastelussa luultavasti huomattavasti laaja-alaisempaa kuin mitä tässä tutkimuksessa todettiin. Aiemmissä tutkimuksissa on esimerkiksi korostettu, että korkeammin koulutettujen vanhempien lapsilla on huomattavasti useammin organisoituja liikuntaharrastuksia kuin muilla (esim. Palomäki ym. 2016; Purohaho 2014). Euromääräinen tarkastelu tarjoaakin vain yhden näkökulman liikuntakulutuksen monipuoliseen kokonaisuuteen. Tuloksia täydentävän jatkotutkimuksen aiheista voidaan mainita ainakin rahankäytön vertaaminen ajankäyttöön niin lasten, nuorten kuin aikuistenkin osalta.

LÄHTEET:

- Ala-Vähälä, T.** 2008. Liikunnan rahavirrat Suomessa 2005. Helsinki: Opetusministeriö.
- Bourdieu, P.** 1978. Sport and social class. *Social science information* 17, 819–840.
- Bourdieu, P.** 1984. *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P.** 1986. The forms of capital. Teoksessa J. Richardson (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P.** 1991. Language and symbolic power. Cambridge: Polity.
- Featherstone, M.** 1991. *Consumer culture and postmodernism*. London: SAGE.
- Itkonen, H.** 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere: Gaudeamus.
- Kahma, N.** 2010. Sport and social class: The case of Finland. *International Review for the Sociology of Sport*. <http://irs.sagepub.com/content/early/2010/12/22/1012690210388456>, tarkistettu 16.3.2016.
- Kahma, N.** 2011. Yhteiskuntaluokka ja maku. Helsinki: Helsingin yliopisto. Väitöskirja.
- Karisto, A.** 1988. Liikunta ja elämäntyyli. Teoksessa E. Sironen (toim.) *Uuteen liikuntakulttuuriin*. Tampere: Vastapaino.
- Koski, P.** 2004. Liikuntasuhde – liikunnan kohtaaminen kulttuurisesti rakentuvana sosiaalisena maailmana. Teoksessa: K. Ilmanen. *Pelit ja kentät* (toim.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Liikkanen, M.** 2009. Johdanto. Teoksessa: M. Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Maguire, J.** 2001. *Global sport: identities, societies, civilizations*. Cambridge: Polity.
- Mäkinen, T.** 2010. Trends and Explanations for Socioeconomic Differences in Physical Activity. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Palomäki, S., Laherto, L., Kukkonen, T., Hakonen, H. & Tammelin, T.** 2016. Vanhempien hyvä koulutus ja tulotaso on yhteydessä nuorten liikkumiseen etenkin urheiluseuroissa. *Liikunta & Tiede* 53 (4), 92–98.
- Purhonen, S., Gronow, J., Heikkilä, R., Kahma, N., Rahkonen, K. & Toikka, A.** 2014. *Suomalainen maku*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purohaho, K.** 2014. Drop-out vai throw-out? Tutkimus lasten ja nuorten liikuntaharrastusten kustannuksista. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Pääkkönen, H. & Hanifi, R.** 2012. Suomalaisien vapaa-aika lisääntyy ja päivärytmit myöhentyvät. *Hyvinvointikatsaus* 22 (3), 48–50.
- Räsänen, P.** 2000. Kulutusvalintojen postmodernit piirteet ja rakenteelliset reunaehdot. *Sociologia* 37 (3), 228–242.
- Räsänen, P.** 2003. In the Twilight of Social Structures: A Mechanism-Based Study of Contemporary Consumer Behaviour. Turku: Turun yliopisto. Väitöskirja.
- Räsänen, P.** 2008. Kulutuksen yksilöllistyminen sosiologisessa tutkimuksessa. Teoksessa: K. Ahlqvist, A. Raijas, A. Perrels, J. Simpura & L. Uusitalo (toim.) *Kulutuksen pitkä kaari*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sassatelli, R.** 2010. *Fitness culture. Gyms and the commercialization of discipline and fun*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Smith Maguire, J.** 2008. *Fit for consumption. Sociology and the business of fitness*. London: Routledge.
- Sulkunen, P.** 1992. *The New European Middle Class: Individuality and Tribalism in Mass Society*. Aderhot: Avebury.
- Stenholm, P.** 2016. Liikunnan uudet liiketoimintamahdollisuudet – ketkä meitä liikuttavat? *Liikunta ja tiede* 53 (4), 46–51.
- Tammelin, T., Näyhä, S., Laitinen, J., Rintamäki, H. & Järvelin, M.-R.** 2003. Physical activity and social status in adolescence as predictors of physical inactivity in adulthood. *Preventive Medicine* 37, 375–381.
- Tilastokeskus 2009.** *Kulutustutkimus 2006. Käyttäjän käsikirja*. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/ktutk/2006/ktutk_2006_2009-03-18_men_002.html, tarkistettu 10.3.2016.
- Tilastokeskus 2012.** *Kulutustutkimus 2012, Laatuseloste*. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/ktutk/2012/ktutk_2012_2014-10-07_laa_001_fi.html, tarkistettu 10.3.2016.
- Van Tuycokom, C., Scheerder, J., Bracke, P.** 2010. Gender and age inequalities in regular sports participation: A cross-national study of 25 European countries. *Journal of Sports Sciences* 28, 1077–84.
- Veblen, T.** 1899. *Theory of the Leisure Class*. New York: Oxford University Press.
- Vehmas, H.** 2010. Liikuntamatkalla Suomessa – vapaa-ajan valintoja jälkimodernissa yhteiskunnassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Warde, A.** 2006. Cultural capital and the place of sport. *Cultural Trends* 15(2-3), 107–122.
- Wheaton, B.** 2004. *Understanding Lifestyle Sport: Consumption, Identity, and Difference*. London, Routledge.
- Zacheus, T.** 2008. Luonnonmukaisesta arki liikunnasta liikunnan eriytymiseen. Turku: Turun yliopisto. Väitöskirja.